

4. Павличко Д. Про національну безпеку: Виступ на засіданні Верховної Ради України 20.10.1993 / Д. Павличко // Літературна Україна. – 1993. – 28 жовтня. – С. 2 – 9.

5. Олійник Б. Про Михайла Горбачова, життя і політику / Б. Олійник // Радуга. – 1993. – № 1. – С. 26 – 40.

6. Олійник Б. Будьмо пильні, слов'яни! Час подвійних стандартів, або хто і з якою метою сатанізує сербів / Б. Олійник // Криниця. – 1993. – № 10 – 12. – С. 64 – 74.

7. Костенко Л. Гуманітарна Аура Нації / Л. Костенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kostenko.electron.com.ua/menu3_6_1.html

Одержано редакцією – 08.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 821.161.2 – 1.09(092) Олійник (045)

Олександра БАСС

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СЕНСУ ЖИТТЯ У ВІРШАХ БОРИСА ОЛІЙНИКА

Статтю присвячено світоглядним і філософським домінантам лірики Бориса Олійника 1990 – 2000 років, схарактеризовано художній світ, створений автором, з точки зору його цілісності та самобутності. Розглянуто значний внесок поета у розвиток філософської лірики і сучасної ліро-епічної поеми. Творчість Б. Олійника – яскраве промовисте свідчення того, що поет завжди був «в епіцентрі доби». Поезії автора переконливо говорять про найболючіші проблеми так, щоб читач вірив йому.

Ключові слова: поезія, філософія, сенс життя, смерть, безсмертя, буття людини, гармонія, Бог, фольклор, духовність.

Постановка проблеми. Одна з традиційних проблем не лише філософії, теології, а й художньої літератури – питан-

ня про сенс життя людини. Це одне з основних світоглядних понять, що має величезне значення для духовно-морального становлення особистості, яке обов'язково постає перед кожною людиною, коли вона переходить, подорослішавши, від інстинктивно-рефлекторної стадії свого розвитку до власне людської, де у визначенні способу життя і поведінці починає домінувати інтелект [8, с. 198].

Питання про сенс людського життя цікавить Бориса Ілліча Олійника. Михайло Шевченко, соратник поета по перу, зазначав: «Борис Олійник, безперечно, один з найбільших поетів другої половини двадцятого століття... Дивовижний чародій інтимної лірики, соціальної поезії і видатний майстер поеми – він створив свій неповторний світ максимально чистих, високих почуттів і глибокої філософії, чітко означений ритмічним контуром, самобутньою мелодикою і оригінальним словниковим ландшафтом. Олійник, мабуть, єдиний із сучасних поетів, кого можна впізнати з одного-двох рядків. Мені здається, що в третьому тисячолітті з нашої півсотні літ лишиться двоє поетичних імен: Ліна Костенко і Борис Олійник» [9, с. 172].

Ярослав Голобородько у статті «Речник духотворного слова», аналізуючи суть творчої спадщини поета, справедливо акцентує: «Основний спектр поетичних мотивів Бориса Олійника обертається навколо феномену людини, й цілком закономірно, що мотиви «людина та її покликання», «високе й земне у людині», «людське начало й гідність», «людина та її честь» об'єднують і виструнчують твори поета різних історико-духовних періодів» [3, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчу діяльність Бориса Олійника досліджували Л. Талалай, А. Жикол, М. Шевченко [9], С. Антонишин [1], В. Базилевський [2], М. Кудрявцев, Г. Витрикуш, В. Моренець [5], Г. Клочек [4], С. Куракоз та інші.

Виклад основного матеріалу. У віршах останніх років Б. Олійник зосереджений на проблемах екзистенційного плану, пошуках сенсу життя, таємниць творчого натхнення і краси природнього світу. Переломним моментом для Б. Олій-

ника стали 1990-ті роки. У цей час він почав підбивати перші підсумки свого життя і творчості. Своєрідність філософської лірики цих років полягає в тому, що вона мала особистісний характер. Твори останнього періоду – це не поезія для інших, а поезія для себе. Поет все пропускав через себе, це була філософія, випробувана власним життям, що з'явилася в результаті власних рефлексій і переживань:

Чи журавки ячать,
Чи гудок загучав –
Щось кигиче чи тужить чайно?
Я на берег примчав...
Та пустельний причал,
Та холодний причал,
Мов крижина [6, с. 387].

Поет, незважаючи на всі труднощі та негаразди, хоче продовжувати жити, творити, і тоді, на його думку, до кінця життя він, може бути, знайде і гармонію, і щастя, і любов.

Помітним аспектом поезії Б. Олійника стає натурфілософічність. Природа наснажує душу ліричного героя і є тим джерелом, що допомагає йому стати мудрішим. Так до нього прийшло усвідомлення того, що у світі немає нічого випадкового, в усьому є своя краса, навіть у печальній красі осені.

Образ осені є центральним у поетичній системі Бориса Олійника. Для поета осінь – не лише пора духовної зрілості, це й осінь життя, аналогічна цій порі в природі за щедрістю, здобутками (плодами), не лише прозора і ясна. Вона у нього швидше складова вічного колообігу в природі, який проектується і на людське життя. І все ж частіше осінь для нього – в переносному значенні – швидше не вік, а стан душі, психологічна настроєність:

Схаменувся: на плечі – осінній лист.
Вже мій вечір проминає сум і сад,
А навстріч йому з-за рогу, ніби лис,
Підкрадається нечутно листопад [6, с. 402].

У поезіях цього періоду переважають туга, сум, безнадія, самотність. Саме цими настроями пояснюється й символічний ритм творів. Настрій його віршів справді органічно спів-

звучний осені з характерними для неї градаціями станів – від тихого смутку до глибокої, важкої туги з передчуттям смерті. У вірш «Останній листок клена» осінь символізує в'янення, згасання життя:

Останній листок клена,
Похитуючись, поплив до землі.
Клен скрушно розвів гілками
І тужно зітхнув: – От і все... – Осінь [7, с. 175].

У цьому вірші з'являється ще один образ, який часто зустрічається у поета, – листок. Образ листя символізує минулість людського життя.

Б. Олійник починає замислюватися над філософськими проблемами смерті й безсмертя. Так, у вірші «Розкотилися літа» він говорить про те, що:

Підкрадається нечутно листопад.
Потемнілося від холоду воді.
Зарипіло по-старечому весло.
Розкотилися літа, мов жолуді...
А, їй-богу ж, гейби вчора все було.
І коли воно, те вчора, відгуло?
І куди воно, те вчора, відпливло?.. [6, с. 402].

У вірші «Дістали!» холод і зима – два нерозривні поняття, які навівають смуток. Зима символізує згасання, відмирання і мудрість.

Лиш зібрався вернутись в літа молоді,
Як ударили між плечі холоди.
Хто ж це – думаю – там протяг перейма?
Озирнувся, а за спиною...зима [7, с. 170].

Розмірковуючи над філософською проблемою зміни поколінь, поет розуміє, що час невблаганно рухається вперед, сповільнить його хід неможливо, рано чи пізно на його місце прийдуть інші:

Я вже ніколи туди не вернусь,
Не повернуся ніколи [7, с. 161].

Але хоче, щоб його життя, мрії, справи перейшли до нового покоління, щоб нове покоління продовжувало жити, любити, мріяти.

Питання про сенс життя також може розумітися як суб'єктивна оцінка прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початковим намірам, як розуміння людиною змісту та спрямованості свого життя, свого місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність та постановки людиною цілей, що виходять за рамки його життя. Підводячи своєрідний підсумок свого життя, Борис Ілліч пише вірш «Коли повернуся...». У ньому він підводить підсумок своїм роздумам про місце поета в житті, оцінює свій внесок у літературу, розмірковує про те, яку пам'ять після себе він залишить нащадкам:

Коли повернуся до вас, вже одягнутий в камінь, –
Я камінь зніму із душі і квадратних рамен
І стану легкий, мов хмарина в дорозі на Канів,
І ввіллється в душу, як в чашу, козацький ромен [6, с. 124].

Поет розуміє безсмертя не як фізичне існування, а як слід у пам'яті нащадків, вірить, що, хай і після смерті, повернеться до свого народу. Вірш має кільцеву композицію – починається словами про те, що герой повернеться, вже одягнутий в камінь. І в фіналі автор повторює: до народу повернеться тільки тоді, коли «стануть нікчемними виляски «слава-неслава», порожній двобій язиків ні про що і про все, коли я побачу, як сонце голубить отави, і мудрий мурах обережно личинку несе».

Б. Олійник звертався до осмислення феномену самотності як вияву суперечливого буття людини. Самотність та сум, що майже завжди переплітаються, витворюючи складне мереживо почуттів, найяскравіше виражені у вірші «Самота»:

В чистім полі – білина,
Ніби саван з полотна
Ліг на простір.
Ні стеблини, ні душі –
Тільки туга на душі. Де ж ви гості? [7, с. 174].

У вірші автор використав символи. Поле – символ життя, білий колір символізує завершеність і досконалість, свободу можливостей і зняття будь-яких бар'єрів. Цікавими є екзистенційні роздуми автора, які якнайповніше відтворюють внутрішній світ поета. Автор задає одвічне питання і сам дає

відповідь: «Ти даремно ждеш гостей, вже їм стеле сивий степ білу постіль».

Важливим аспектом філософського осмислення буття людини є врахування її природного руху замкненим колом: народження – життя – смерть. З давніх-давен людина намагалась якось осягнути цей вічний круговорот життя, виправдати свою присутність на Землі, свою долю й призначення. Знайшовши таке виправдання, людина може змиритися з думкою про скінченність індивідуального буття. Саме це твердження знаходимо у вірші «Стоїть в одинокій задумі лелека»:

А я вже колего, дійшов того звіту,
Коли лаштуватися треба засвіту.
Я довго переднім ходив на відвагу.
Віднині мій учень вестиме ватагу [6, с. 164].

Кожну людину, як і кожную істоту на світі, в майбутньому очікує трагічна, невідома та невідворотна подія, яка називається смерть. У тій чи іншій мірі, страх перед обличчям смерті властивий кожному, впродовж всього існування людства феномен смерті хвилював багатьох діячів, Борис Олійник не є винятком:

Страшно зустріти смерть.
Страшно – не будьмо лукаві,
В славі там чи в неславі –
Страшно зустріти смерть [6, с. 178].

Але в поета є ще один страх, який набагато страшніший за смерть:

Страшно безсило-малим
Чути себе перед смертю.
Але страшніше, коли
Ні за що вмерти [6, с. 245].

У жалобному вірші «Дівчинка з печальними очима» поета тривожить питання смерті юної художниці, яка пішла до Бога в одинадцять літ:

Дівчинка з печальними очима
Тихо, як метелик, відпливла,
Полишивши на земній отчині
Крапельку небесного тепла [6, с. 452].

Текст перейнято гострим відчуттям втрати, тому повторюються конструкції: «ти тепер на небесах малюєш», «ти тепер між янголів, безгрішна», «ти тепер у маминій хустині, споглядаєш нас із висоти». Переживання смерті іншого відбувається як трагедія непоправної втрати та співчуття тому, хто пішов, утративши можливості радіти життю. Вірш викликає глибокі роздуми завдяки образам, якими насичено текст: вишенька, журавлине крило, сонечко. Останні рядки поезії містять слова прощення, звернені до Саші Путрі:

...Ти прости нам дівчинко, прости нам,
Хоч не знаємо за що...прости [6, с. 452].

Поезії Б. Олійника насичені релігійно-філософським змістом. Християнське світовідчуття втілюється за допомогою біблійних мотивів та образів. Серед релігійних образів, які присутні у творчій спадщині поета останніх років, найбільш глибокого художнього осмислення набув Бог-Отець:

Ми тільки скажем: Слава Тобі, Боже,
Що є такий Народ на цій Землі!»,
Він просить прощення:
«Ну, та Вам видніше, Всевишній –
Ще раз простіть мою душу грішну...»[6, с. 452].

Для поета Бог – це уявна надприродна істота, яка створила світ і керує ним та вчинками людей:

Ту силу метром не обміряти
І не замкнути у чертог.
У неї можна тільки вірити,
Бо їй одне імення – Бог [6,с. 134].

Борис Олійник у своєму творчому доробку замислюється над важливими християнськими поняттями як-то Страшний Суд та Друге Пришестя.

Як відомо з Біблії, страшний суд – останній суд, що буде звершений над людьми з метою виявлення праведників та грішників і визначення нагороди першим та покарання другим:

...Посміхнувся кобзар
У замислений вус:
– Вже не довго до Страшного Суду [7,с. 114].

Друге Пришестя – очікуване повернення Ісуса Христа з неба на землю, подія, що сповнить месійні пророцтва Ісуса Христа, такі як воскресіння мертвих, страшний суд мертвих та живих, цілковите встановлення царства Божого на землі. У віршах Б. Олійника символіка другого пришестя прозора, адже другий прихід Ісуса Христа має очистити людство від гріховності:

...Чи не послав Господь їх
Відзвітувати небу,
Що ми отут накоїли
Перед Другим Пришестям? [7, с. 176].

Тема сумління як етичної відповідальності за свою поведінку перед оточенням є наскрізною у творчості Б. Олійника:

І вже не раз би влізли в пекло,
Аби нас не спиняла Совість [7, с. 147].

Поет переконаний, що Бог сотворив людину і наділив її совістю:

І вклав не тільки хліб нам в руки,
А в серце – піднебесну тугу,
Але за все – він на муку
Нам Совість визначив у слуги [7, с. 147].

Таким чином, зрілий поет приходить до усвідомлення категорії сумління як визначальної для буття людини у світі.

Висновки. Розглядаючи філософську лірику Бориса Олійника, можна навести ще безліч прикладів. Філософськими роздумами пронизана і любовна, і громадянська лірика, і вірші про дружбу й природу, про призначення поета і поезії в суспільстві. Роздуми про сенс буття, про загальнолюдські цінності, про місце людини та її призначення в житті, зокрема він глибоко переконаний, що кожен повинен жити напруженим духовним життям, бути щирим і щедрим, розуміти красу, неповторність світу, кожної миті власного існування на землі, бо це відповідає природі самої людини.

Поетові властиві зосередженість на внутрішньому, а не на зовнішньому, на світлі духовному. Його світогляд – це світогляд суспільно активної людини й митця, котрому не байдужі долі людини, країни, світу.

Summary. Bass O. The philosophical reflections of life meaning in the lyrics by Boris Oliynyk. The article is devoted to philosophical and dominant lyricists of Boris Oliynyk 1990 – 2000 years. The artistic world, created by the author, is characterized in terms of its integrity and self-identity. The article examines the significant contribution of the poet to the development of philosophical lyrics and modern lyre-epic poem. B. Oliynyk's creative work is a vivid and expressive testimony that the poet has always been "in the epicenter of the day." The poetry of the author is convincing and simply speaks of the most painful problems so that the reader believed him.

Key words: poetry, philosophy, meaning of life, national self-consciousness, person existence, harmony, God, folklore, spirituality.

Список використаної літератури

1. Антонишин С. Поезія Бориса Олійника на роковій межі / Світлана Антонишин // Вітчизна. – № 5 – 6. – С. 158-163.
2. Базилевський В. Тайний ключ гнізда (Про Бориса Олійника) / Володимир Базилевський // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – № 10. – С. 105-112.
3. Голобородько Я. Речник духотворного слова. До 70-ліття Бориса Олійника / Я. Голобородько // Слово Просвіти. – 2005. № 42. – 20-26 жовт. – С.8.
4. Клочек Г. Поетика Бориса Олійника: [літ.-критич. нарис] / Григорій Клочек. – Київ : Рад. письменник, 1989. – 332 с.
5. Моренець В. Борис Олійник: Нарис творчості / Володимир Моренець. – Київ : Дніпро, 1987. – 187 с.
6. Олійник Б. Основи : поезії, поеми / Борис Олійник ; передм. та упоряд. М. Шевченка; післямова М. Кудрявцева – Київ : Дніпро, 2005. – 693 с.
7. Олійник Б. Крик : поезії з життєвого шляху / Б. І. Олійник; передм. М. В. Шевченка; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ: Український письменник, 2015. – 380с.
8. Тихолоз Б.С. Філософська лірика як поезія рефлексії // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. – Вип. 33: Теорія літератури та порівняльне літературознавство. – Част. 1. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – С. 198-213.
9. Шевченко М. За все відповідає у цім житті: (про творчість Бориса Олійника) / М. Шевченко // Київ. – 2002. – №7-8. – С.172-176.

10. Шевченко М. Перед людьми і честь звітувати: [Борис Олійник укр.письменник, Герой України] / М. Шевченко // Культура і життя. – 2005. – 2 листоп. – С.2.

11. Шевченко М. Поезія знає все: Про книгу Бориса Олійника «Стою на землі» укр. сучасника / М. Шевченко // Літ.Україна. – 2003. – № 35. – 25 вересня, –С. 2.

12. Шуляк М. Вічний бій [текст] : [до дня народження укр. письмен. Бориса Олійника] / М. Шуляк // Освіта України. – 2007. – 23 жовт. – С.6.

13. Юрчо Я. Борис Олійник: лірик, романтик, публіцист / Я. Юрчо // Всесвіт. – 1963. – №12. – С. 152.

Одержано редакцією – 11.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 821.161.2 – 1.09(091)(092) Л.Костенко (045)

Ольга СКОБІНА

МОТИВИ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті порушено проблеми, пов'язані зі сферою національної пам'яті, ідентичності народу в поезіях Ліни Костенко. Досліджено художню реалізацію національного коду українців у текстах. Проаналізовано теоретичну парадигму «пам'яті роду», «пам'яті нації».

Ключові слова: національна пам'ять, національна ідентичність, рід, нація, народ, спогад, історія, минуле, реальність.

Постановка проблеми. У художній літературі особливе значення відведено феномену пам'яті, вона яскраво висвітлює прочитання минулого, орієнтованого і на історичну науку, і на пам'ять як провідну форму зв'язку з минулим. Пріоритети у висвітленні цього зв'язку належать письменникам, які